

ПЕТТО ПОГЛАВЈЕ: Фактори на криза

Многумина историчари се согласуваат дека Османлиската Империја започнала да опаѓа во доцниот XVI век и дека процесот на нејзиното пропаѓање траел преку три века, сè до конечниот слом во почетокот на XX век. Други, пак, почетокот на опаѓањето го сместуваат во 1683 година, кога потфрлила втората османлиска опсада на Виена, а Империјата почнала да губи војни и територии во Европа; или, пак, во почетокот на XIX век, кога Османлиската Империја и стопански и политички потпаднала под западниот систем. Темата за залезот на Османлиската Империја, иако, главно, разработена во историските проучувања од XX век, не е сосема нова. Таа често се јавува во записите од XVI – XVII век, во кои османлиските интелектуалци тврделе дека „добриот стар поредок,“ од „златниот период“ на Сулејман I (1520-1566), бил уништен со безредие и корупција. Историчарите неодамна ја деконструираа оваа слика и ја разоткрија како идеолошка алатка во османлиската борба за превласт во рамките на османлиските елитни кругови. Скорешните проучувања покажуваат дека Османлиската Империја успеала да ја надмине кризата, од крајот на XVI и почетокот на XVII век, преку еден процес на модернизација, монетаризација и бирократизација, кој, во суштина, многу наликувал на развојот на повеќето значајни европски и азиски монархии од тој период. Овие проучувања, значи, ја поддржуваат тезата дека XVII и XVIII век не биле период на постојан пад, туку период на сложена модернизација, а во многу нешта дури и период на раст и развој.

Ваквата слика не го исклучува присуството на многубројни фактори на криза. Луѓето кои живееле во Османлиската Империја, како и многу нивни современици од други делови на светот, биле подложени на разни притисоци и ограничувања. Како прво, физичкиот опстанок, често, бил несигурен. Приносите зависеле од тоа дали ќе бидат погодени од природни катастрофи. Пожарите ги уништувале насобраните богатства и основните средства за живот, болестите ги напаѓале луѓето кои не поседувале ниту знаење ниту средства за да се излечат. Даноците претставувале тежок товар за повеќето домаќинства. Војните со соседите станале прескапи и ги ослабнале османлиските финансии. За да го зголеми приходот, власта или ги покачувала даноците или спроведувала девалвација, но тоа не било доволно да се поправи државниот буџет. Приватниот капитал се привлекувал со продажба на дворски служби и отворен поткуп, но така се создала и една мрежа од непредвидливи врски, со што, на една мала група службеници и посредници им се овозможило да цедат средства од државата, и од даночните обврзници.

Ова поглавје го забележува развојот на неколку кризи, како и обидите да се изнајдат соодветни решенија за нив. Една можност била да се врати стариот добар поредок, а друга, пак, да се бара излез од османлискиот систем. Изворите нудат кус преглед на најразличните реакции на предизвиците од овие кризи, како и на сериозните последици од тие реакции.

Va. „Природни“ непогоди

V-1. Гладот во Цариград (1758)

Оваа година надојдоа луѓе во Истанбул, зашто во повеќето области владееше глад. Така гладот завладеа и во престолнината, па се јави недостиг од леб. Стотици луѓе се туркаа

пред секоја пекарница. Се грабаа за недопечени векни леб. Старците, жените и народот [raaya] гладуваа. [...] Затоа луѓето започнаа да купуваат огромни количества ориз. Почна да

снемува и ориз. Бидејќи приближуваше постот, а муслиманите не треба да страдаат, во месецот шабан се издаде наредба за ограничување на две оки⁷⁰ ориз по човек. Меѓутоа, на последниот ден од месецот шабан, стотици подмолни жени се насобраа во магацинот на еден зимија⁷¹, трговец со ориз. Една од жените извади огромен нож и го нападна. Зимијата побегна, а тие го испокрадоа оризот. Штом слушна за настанот, јаничарскиот ага Налбан Мехмед-паша замина на местото за да го спречи грабежот. Не само што не го спречи, туку беше испцуен и навредуван. Затоа заповедникот го испрати својот гласник Кузуџу Мехмед-ага кај Големиот везир. Споменатиот Кузуџу Мехмед раскажува: „Кога дојдов кај него и сè му раскажав, тој слушаше некои свирачи. Воопшто не се вознемири. Просто ми рече да го однесам заменикот на јаничарскиот ага до даденото место. Го одведов таму. Жените го видоа и се разотидоа“. По оваа белџа, заповедникот на јаничарите беше разрешен, а неговиот заменик [...] беше назначен за заповедник наредниот ден. Благодарение на силни поволни ветрови, два дена подоцна пристигнаа кораби натоварени со ориз, па тој стана достапен.

Şemdanizâde, стр. 16-17.

 Снабдувањето на голем град како Цариград зависело од приносите од разните вилаети. И покрај заложбите на османлиската власт, не можеле да се избегнат појави на немаштија и паника, кои предизвикувале поскапувања и безредија, што, пак, од своја страна доведувало и до политички немири. Бунтовите поради гладот, често предводени од жени, не биле вообичаени само за Османлиската Империја, туку и за Западна Европа од тој период.

 Опишете ги стопанските и психолошките механизми за справување со периодите на немаштија во Цариград. Зошто жените биле главните актери во по-

буните поради гладот?

Дали толпата ќе ограбела магацин на муслимански трговец со ориз? Ќе реагира-ле ли тогаш властите порешително?

V-2. Земјотресот во Цариград (1766)

[...] на третиот ден, кој беше 12 ден од зилхџе и 14 мај, четврток [...] половина час по изгрејсонце наеднаш се случи голем земјотрес. Толку беше силен што луѓето веќе си се беа простиле од животите и останаа вкочанети. Сите градби, луѓе и животни настрадаа. Преживеаните се покајаа за своите гревови и одново го најдоа Бог. По четири минути земјотресот стивна. Истанбул беше прекриен со прав и чад. Откако чадот се расчисти, открија дека Џамијата на освојувачот сосема се урнала. Џамиите на Бајазит и на Михримах беа тешко оштетени. Анот на слаткарите, делот за молитва [*Dua Meydanı*] на покриениот пазар, шапкарскиот пазар, како и Безистенот, исто така, беа оштетени. Се оштетија и Стариот Сарај, сидиштата на градот, [тврдината на] Седумте Кули, Анот на везирот, пазарот за робови, други анови и џамии од камен и тула, како и некои дрвени куќи. Имаше оштетени градби и во кварталите Галата и Ускудар. Дури и навидум здравите градби претрпеа оштетувања кои дури подоцна станаа видливи. И Новиот Сарај имаше оштетувања во градбата и на сидовите. Се откри дека загинале 4 000 луѓе. Навистина, бидејќи Истанбул е во форма на триаголник, нема да му недостигаат земјотреси и пожари.

Şemdanizâde, стр. 85-86.

 Зошто џамиите претрпеле повеќе штета отколку другите градби во Цариград?

V-3. Чумата во Букурешт (1813)

А во месец октомври завладеа смрт каква што никој немаше видено порано. И градот како да се излеа, и тие се разбегаа каде што ќе ги

⁷⁰ Османлиска мера за тежина, 1. 283 кг.

⁷¹ Немуслиман.

однесеа нозете. И се запусту местото. Што да се види? Каде и да се сврти човек, можеше да слушне: „Тргнете се настрана, идат клисарите со мртвите“, осуммина, па и десетмина, мртвците еден врз друг, во придружба на луѓе во партали и расплакани деца. И ги носеа низ сиромашните маала дури им немаше веќе помош, па ќе се струполеа мртви сред улица, а клисарите ќе дојдеа со погребната кола и ќе ги однесеа. А ние, живите, се сметавме за веќе мртви и се шетаваме наоколу тетеравејќи се. Потоа започнаа да закопуваат по градините, додека и тие не се наполнија. Кај ќе влезеше чумата, само еден или двајца на десетмина преживуваа. Некаде ниту еден. А колкумина можеа да се видат како шетаат наоколу, дури и некои кои ја преживеале болеста. Свештениците умираа по црквите. Други, пак, бегаа. Немаше кој да служи во светите цркви, да му препукне срцето на човека. Бедните маала се испразнија. Смртта беше сеприсутна од август до јануари. Потоа, од јануари, забави малку, но ниту големите домаќинства не ја избегнаа, освен, можеби, важните болјари кои се заклучуваа во своите дворови, а ги чуваше војска. Тука, во Букурешт, како да речам, имаше кој да ги закопа мртвите, иако понекогаш кучиња јадеа од труповите во градините кои од страв не беа доволно длабоко закопани. По селата, но и надвор од нив, кучиња јадеа и граѓани и селани оти немаше кој да ги закопа [...] Во болниците ќе натрупаа едно врз друго сто голи тела, момчиња и девојки, деца, старци, богати и сиромашни, и телата ќе им се надеуја. Потоа копаа јами и ги фрлаа еден врз друг, Гуптин, болјар, Евреин и Ерменец, со сите се однесуваа еднакво.

Corfus, стр. 340-341.

Кои национални, верски и општествени разлики биле важни во една ваква екстремна ситуација? Како било да се биде жив мртовец во град во кој владее чума? На кој начин катастрофите ја потиснале човечноста?

VB. Политичката криза во Цариград

V-4. Решенија за кризата на Османлиската Империја во мемоарите на Кочи-бег (околу 1630)

Го запишав ова слово и му го предадов на нашиот честит Султан, за да ги дознае причините за премрежињата и промените на светов, за да може, со Божја милост, да им најде чаре. Вака Султанот може да ги исправи работите. Нека се знае прво дека темелите на поредокот во Империјата и кај народот се почитувањето на верските правила и верскиот закон, шеријатот. Второ, Султанот треба љубезно да се однесува да ги почитува правата на сите сталежи, како со учените кои се грижат за работите на поданиците доверени од Господа, така и со воините кои си ги положуваат животите на воениот пат [gaza]. Меѓутоа, треба да биде немилосрден и да ги казнува безвредните. Исто така, треба да ги почитува и да ги спроведува важечките закони донесени од покојните султани. Да се надеваме оти работите вака ќе се подобрат и подредат, а угледот на земјава ќе се обнови. Поредокот е во рацете на Султанот.

Koçi Bey, стр. 19.

Во текот на втората половина на XVI и XVII век, се појавил огромен број османлиски политички списи кои ги опишуваат симптомите на политичката криза и се обидуваат да најдат начини за излегување од неа. Сепак, повеќето од советите се однесувале на мерки, со кои би се вратиле „добрите стари времиња,“ и не биле ни малку практични.

Дали советите на Кочи-бег се однесуваат на вистинските причинители на кризата или, пак, се поопшти? Кои совети би биле покорисни?

V-5. Пратениците на молдавскиот кнез Константин Маврокордатос расправаат за потребата да се поткупат многумина во Цариград (1741)

Височество, нè карате за дадените подароци, а немаше ништо да ни успее без да ги дадеме; сепак, не е право ни, воопшто, да не даваме подароци, оти времињата се такви што и Портата на Големииот везир и тие околу него се бескрајно алчни, па сите, дури и најнебитниот меѓу нив, се како некои ѕверки. Кога бараат нешто, прво бараат милно, а потоа почнуваат да колнат, да ја користат својата моќ и да се закануваат, па човек не може поинаку. Империјата веќе не е монархија како во времето на Ибрахим-паша⁷², туку, по Големииот везир, секој висок службеник од Надворешната палата е како независен везир. Главниот гласник [*Çauş-başı*] има иста моќ како и заменикот на Големииот везир [*kethüda*], а и старешината на писарите [*reis*] е ист. Следбениците на Големииот везир се ѕверки, а и оние еднадвор: Хајати е каков што го знаете, на заменикот негов не му претставува никаква тешкотија право да му зборува на агата на харемот [*dar-us-saade*], поранешниот писар, Али-ефенди зборува наместо него и сè е во негови раце; Есад-мула е кандидат за муфтија, Пиризаде му е близок советник, Цара Халиф-ефендизаде е многу ценет, Амеги има голема моќ и е поблизок со Големииот везир отколку што е Чисриели со агата на харемот. А ги оставаме настрана поневажните како Чаушзаде, Шакир-бег и некои други кои, ако не се поткупат, касаат како осипи и отвораат смртни рани.

Murgescu, стр. 165-166.

? Споредете ги препораките на Кочи-бег и реалната ситуација која ја опишуваат молдавските пратеници. Дали поткупот бил повремени појава или претставувал систем? Можело ли да не се даде поткуп? По која цена?

⁷² Ибрахим-паша Невшехирли, Голем везир 1718–1730.

V. Војни, востанија и нереди

V-6. Селаните бегаат в град (1665)

Во шеријатскиот меџлис дојдоа жителите на селата Кокре, Годјаково од прилепската каза заедно со војводата Ибрахим, кој е војвода на прилепскиот хас, еден од хасовите на мојот Голем везир...и соопштија дека селата на спомнатиов хас се слободни и никој еднадвор не треба да им се меша. Меѓутоа, господинот беглербег, санџак-бегот и други службеници заедно со многу луѓе и коњаници таму конакуваат и освен што им земаат бесплатно храна, како: овци, јагниња, мед, масло и други производи, ги малтретираат и со барање пари за тешки намети [*tekalif-i shaka*], иако немаат наредба за тоа. Поради сето тоа, рајата од селата Вепрчани, Пештани, Дуње и Кален од спомнатите хасови, која е од старо време тука населена, се разбегала од селата во 1662, 1663 и 1664 година отишла и се населила во гратчиња и села на вашите кази. Кај нив отиде спомнатиот војвода и бидејќи рајата која се разбегала не сакаше да се врати, испрати претставка во која моли да се даде моја чесна наредба. Поради тоа е напишана оваа наредба, со услов, понатаму без чесна наредба да не се вознемирува спомнатата раја со барање пари за тешки намети; рајата која избегала од спомнатите села, а е запишана во дефтерите на хасовите да се крене, да замине во старите села и таму пак да се насели.

Одбрани I, стр. 282-283.

? Зошто селаните побегнале од своето село? Како реагираа власта? Дали реагираа соодветно?

V-7. Востанието на Мехмед-ага Бојаџиоглу на Кипар (околу 1680)

[...] приказ на бунтот на славниот Мехмед-ага Бојаџиоглу, кој по сè изгледа се кренал околу

1680. Приказов го презедов директно од почитуваниот господин Беноа Астје, француски конзул, кој до оваа 1788 година најсоодветно раководеше со почесниот еснаф на француски трговци на Кипар [...] со негови зборови: „Нешто наслушнав од народните преданија, а дојдов и до одлични информации од устата на еден стар 97-годишен Турчин и од еден Грк, речиси, исто толку стар, обајцата сведоци на востанието што избувнало на островов пред осумдесетина години, кое траело цели седум години. Во тоа време Кипар, како и Родос и островите од Архипелагот [егејски], бил под власта на османлискиот адмирал [*Kapudan pasha*]. Годишниот данок [*haraç*] за Портата го собирал посебен даночник [*haraccı*]; средствата за живот се собирале за адмиралот; а данокот во натура [*nuzul*] бил наменет за издршка на намесникот испратен од страна на тој офицер [адмиралот] [..]

Агите во Левкозија кои ги плаќале овие давачки, некогаш еден, некогаш друг, запаѓале во соперништва и кавги; потоа зеле оружје и се напаѓале еден со друг, додека Мехмед-ага Бојациоглу не ги надвладеал сите, па бил прогласен за водач и се истакнал како востаник во текот на седум години. Секоја година на даночниците од Портата им го плаќал данокот за кој овие дотогаш морале да молат и си го задржувале за себе. Во сите области [*kazilik*] назначил свои луѓе за намесници. Портата, откако дознала дека овој Бојациоглу ја отфрлил дури и формалната покорност, го испратила на Кипар Чолак Мехмед-паша, за да го врати редот со своите вооружени сили. Ги примиле во Левкозија, но по еден месец, кога се обидел да му наметне власт на споменатиот Бојациоглу, востаникот го избркал од Левкозија и го принудил да се повлече на чифликот на Кубатогул каде што живеел како говедар и внимавал вестите за неговата положба да не стигнат до власта. Сепак, кусо време откако вестите дошле до власта, на Чифутогул Ахмед-паша му било наредено да премине од Караманија на Кипар, со вооружени сили, да го ослободи Чолак Мехмед-паша и да го уништи востаничкиот заповедник.

Ахмед-паша направил како што му било наредено. Пристигнал со кораб до Аканту и веднаш пеш заминал во Китраја за да ги запоседне мелниците, да не може да се меле жито, а и да го спречи дотурот до Левкозија, каде што биле утврдени востаниците. Останал таму два месеца, а Чолак Мехмед дошол кај него...

Градот се нашол без леб, а пашата, бидејќи знаел дека има луѓе од своја страна, само никој не се осмелувал да признае јавно поради востаниците, му предложил на Бојациоглу да му дозволи да се повлече и му испратил пасош како пропусница. Одметникот видел дека пашата има поголема поддршка во градот и една ноќ го напуштил во придружба на чета луѓе од доверба, и прво заминал пеш до Левкара, а потоа и до Левка, каде што заменикот [*kehaya*] на пашата го изненадил: убил дваесет и осуммина од неговите луѓе, а други триесет и двајца заробил. [...] Од сите страни прогонуван од војници на пашата, тајно стигнал до Амохостос со надеж дека таму ќе се утврди, но уште пред да пристигне, сите порти биле затворени, а силите на пашата ги збришале неколкутемина војници што му останале. Потоа, со само шестмина побегнал за Пила, па за Ларнака, со намера да замине за Лимасол, но го фатиле во областа Келанон и го одвеле во Левкозија, каде што пашата го обесил ноќта, а изутрината го изложил, заедно со неговите следбеници живи обесени за куки низ брадите. Така, по седум години, востанието згаснало. Сите следбеници и неколкутемина водачи биле фатени и погубени.

Cyprus under the Turks, стр. 32-35.

Какви можности постоеле кога луѓето во Османлиската Империја кривале востанија? Што би направиле да бевте на нивно место?

Споредете ги судбините на различните востаници во Османлиската Империја. Дали било можно да се преговара со власта?

V-8. Извештај до Папата за востанието во Чипровци (1688)

За [католичкиот] надбискуп на Бугарија Јован Стефан Кнежевич и за Ѓорѓи Пејачевич е кажано следново: Убеден и охрабрен со писмо лично од царот Леополд да го помогне среќното остварување на христијанската кауза, гореспоменатиот надбискуп го испратил својот роднина Ѓорѓи Пејачевич со бугарска војска во Карансебеш и Сикловар да се сретне со генералот Ветерани. На патот натаму [Пејачевич] ѝ се придружил на српската војска, па [заедно] со Власите⁷³ ја зазеле Оршова и ги обезглавиле, речиси, сите Турци.

Но кога во 1688 гореспоменатиот Ѓорѓи со својата бугарска војска, четирите капетани од Колопивец, четирите од Чипровци и други, заедно со [хусарите] на Чаки сакале да го изгаснат воениот факел на Текели⁷⁴ (и сосема да го уништат), ги предал еден дезертер, а илјадници Бугари загинале во крвавата битка, која наеднаш избувнала близу Куловица и во која претрпеле целосен пораз. По битката, остатокот (од војската) се повлекол во Чипровци и некое време успешно го бранеле градот од Текели, одбивале да го предадат, иако тој сакал да го искористи тоа што е христијанин обидувајќи се да ги намами со ветувања за богатство и функции во Трансилванија. На крајот, градот бил нападнат и освоен од страна на турските и на татарските орди кои пристигнале; сè наоколу било уништено и запалено, а луѓето испобиени. Се зборува дека огромното богатство, ставано настрана во текот на многу години и нараснато во долгиот мирен период, било однесено со повеќе од 100 коли. Но ниеден од присутните христијани не можел да задржи ништо, освен, можеби, голиот живот; имало само малкумина на кои им успеало, иако било бескрајно тешко.

Списаревска, стр. 201-202.

По османлискиот пораз пред Виена (1683), хабсбуршката војска ги освоила Будим (1686) и Белград (1688) оставајќи впечаток дека е на повидок падот на османлиската власт во Југоисточна Европа. Католичката заедница околу Чипровци во Бугарија се обидела да го искористи напредувањето на хабсбуршката војска. Но, востанието пропаднало и заедницата била уништена, а преживеаните побегнале во Влашка и Трансилванија.

Зошто се побуниле Бугарите?
Зошто Текели и неговата христијанска војска го задушиле бугарското востание?

V-9. Србите бегаат во страв од османлиска одмазда (1690) – сведоштво на Анастасиј Ѓакон Србин

И Србите се качија на бродовите [...] Имаше преку десет илјади бродови и сите бегаа по Дунав угоре, сè до градот Будим, кој беше во рацете на [хабсбуршкиот] император. И така Бог сега ги пушти на српската земја сите три маки, од кои Давид прими само една за својот град: прво смрт, потоа повторно меч и смрт во вода, ропство и тежок глад, па српскиот народ беше принуден да јаде кучешко месо и мрши од луѓе кои умреле од глад. Сево ова се случи во мое време и очиве ги видоа труповите на српските луѓе насекаде низ белградските улици. Селата и патиштата беа прекриени со мртвци кои никој не ги беше погребал. Оние што, сè уште, беа живи немаа никаков израз, ниту човечка убавина, потемнуваа од глад и лицата им беа како „етиопски“; така умираа и двајта една десетина од нив преживеа.

Agapova-Ilić, стр. 134-135.

Како и католичките Бугари од Чипровци, многумина православни Срби соработувале со Хабсбурговците во

⁷³ Населението од Влашка (заб. на прев.)

⁷⁴ Имре Текели, водач на отпорот против Хабсбурговците меѓу унгарските благородници. Се борел со својата војска (kiscs) на страната на Османлиите во војната 1683–1699.

1688-1689. Но, во 1690 Османлиите одново презеле контрола и го освоиле Белград. Во вакви услови, голем број православни Срби со значајни привилегии, побегнале и се населиле на територии под хабсбуршка власт (Славонија и Унгарија).

 Обидете се да ги издвоите библиските референци во приказот на Анастасиј Србин. Што останува како неоспорен историски факт?

V-10. Молдавското востание против Османлиите (1711)

И тогаш кнезот Думитрашко [*Dumitrașco-vodă*] ги свика своите болјари, сите што останаа со него, односно, канцеларот [*logofăt*] Николај Костин, судијата [*vornic*] Јоан Стурца, како и судијата Јордаки Русет и благајникот [*vistiernic*] Илија Катарѓул и им кажа оти ги повикал Русите и дека овие сигурно веќе ја минуваат реката Прут кај Загаранче.

Болјарите, штом го слушнаа ова, се одушевија и радосно му одговорија на кнезот [*vodă*]: „Добро сте сториле, Височество, оти се плашевме дека ќе појдете кај Турците и имавме намера, ако појдевите кај нив, да Ве напуштиме и да им се поклониме на Русите“. На сите им беше мило. Само судијата Јордаки Русет рече: „Избравте, Височество, што ги повикавте Русите. Требаше да почекате, Височество, да видите колку се моќни навистина.“

Кнезот Думитрашко вака одговори: „Немаше веќе време за чекање, зашто се плашев дека Турците ќе ме фатат. Оти повеќето од вас веќе ме напуштија и не ги споделуваат со мене моите мисли и верба“.

Потоа кнезот Думитрашко си го јавна коњот и замина да ги пресретне Русите на реката Прут [...]

Тогаш Молдавците, штом ги видоа Русите, навикнати да пљачкосуваат кога нештата ќе се разгорат, започнаа, некои со наредба, некои без, да колат Турци и да заробуваат други, не-

кои во Јаши, други во други општини, каде што ќе ги најдеа, по целата земја. И им ги крадеа парите, богатствата, коњите, облеката, воловите, овците, или медот и восокот, и сè друго што ќе најдеа. А продуктите се истураа по улиците, па дури и децата можеа да си земат сè што им треба. И сите старици имаа доволно суво грозје, смокви и кикиритки. А Турците кои не ги заклаа, сосема голи ги носеа како робови кај кнезот. Некои од нив се криеја кај пријателите, ако воопшто можеа да дојдат до нив. А потоа, Турците скриени кај пријателите им беа од огромна корист на оние што ги засолнија.

Neculce, стр. 540-542.

Руско-турската војна (1710-1711) родила надежи меѓу православните во Југоисточна Европа дека Петар Велики (1682-1725), кој ја поразил Шведска во 1709, ќе ги ослободи од власта на Османлиите. Молдавскиот кнез Димитриј Кантемир (1693; 1710-1711) им се придружил на Русите, но не успеал да го спречи поразот во битката на реката Прут (1711).

Му биле ли болјарите сосема верни на кнезот или си имале и свои политички планови? Споредете го овој извор со изворот II-21. Кои биле причините за насилство против Турците во екот на востанието? Дали сите Молдавци го одобрувале ваквото насилство? Кои им биле мотивите на помагачите?

V-11. Дневник на еден хабсбуршки офицер кој ја опишува опсадата на Дубица (1788)

Продолжението на битката за Дубица на 22 август беше уште потешко. Лудон⁷⁵ се изненади од силниот отпор што го даваа бранителите на Дубица, па нареди градот да се запали. Во 11 часот отвори убиствен топовски оган кој подразбираше огромен пожар во градот. Веќе по гаснењето на огнот од страна на бранителите, 24 луѓе се прикрадоа до градските бедеми со

⁷⁵ Командант на хабсбуршката војска.

намера да фрлат запалива материја на дрвени греди преку бедемите, но бранителите ги забележаа и ги истераа. И на 23 август продолжија со фрлање запаливи предмети. За да им попречат на бранителите во обидите да ги изгаснат огновите, започнуваа силни канонади. Тврдината на Дубица гореше цела ноќ меѓу 23 и 24 август, а топовскиот оган не запираше. И тогаш, на 25 август, близу градските сидишта се поставија две батерии, секоја со по три топа. Огнот беше насочен кон влезот на градот и тврдината се урна од канонадата. Опсадата продолжи на 26 август, а бранителите одговараа од урнатините со пушки и топови. Напаѓачите отворија баражен оган. И тогаш, околу 8 часот изутрината, огнот од тврдината замолкна. Околу 9 часот од тврдината дојде човек во австрискиот штаб да преговара. Побара прекин на огнот и австриската страна се согласи. Предложи да ја предаде тврдината во име на гарнизонот, под услов бранителите да си заминат – австриската страна не се согласи, туку побара безусловно предавање. Потоа молеше да добие три часа за да ја разгледа ситуацијата со своите соборци, што му беше одобрено. По три часа разговор, османлискиот заповедник [beu] пристигна со осуммина придружници и заврши официјалното предавање на тврдината.

Тврдината во Дубица, или поточно купиштата камења во Дубица, конечно паднаа во рацете на австриската војска.

Шљиво, стр. 91-92.

Дали Османлиите добро се бореле кај Дубица? Зошто, сепак, се предале?

V-12. Несигурност при патувањето низ Албанија (околу 1800)

Еднаш имавме возбудлива случка. Дојдовме на една чистина, кога наеднаш од зад едно дрво излегоа шестмина Албанци вооружени до заби. Извидницата застапа, сите ги свртеа коњите, ги симнаа пушките од рамо и стоеја

на узенгиите подготвени на сè. Признавам, како што излетаа горјаните, така ракава ми залута накај џебот во кој го носев револверот. Војниците се распоредија како да ќе отворат оган. Но Албанците, колку и да изгледаа воинствено, немаа воинствени намери. Имаа голем страв од Турците кои, пак, не ги ни забележаа, иако ми се насмевнаа и ме поздравиа кога одјаваа.

Fraser, стр. 237-238.

Дали масовното поседување оружје било добро за развојот на Југоисточна Европа во почетокот од XIX век? Понудете аргументи и „за“ и „против“ овој став.

V-13. Како Ибрахим Куциот упаднал во Казанлик (1809)

Имаше таков еден грабеж од страна на одметниците [dagli] во април 1809 во градот Казанлик⁷⁶, под водство на Топал [„куциот“] Ибрахим, кој што влезе во градот [...] ги повика кај себе благородникот [ayan] од општината и началникот [muhtar] на поданиците [raaya] за да го известат колку данок и кому плаќа градот [...] Потоа Ибрахим им кажа дека нема да го уништи градот, ниту да го запали, ако соберат и за него исто толкав данок и ако испратат брз гласник до Истанбул да издејствува ферман од султанот Махмуд, за тој, Ибрахим Куциот, да го собира данокот во наредните десет години.

[...] Но, штом ги зеде парите, Ибрахим му рече на началникот Стојан Николов: „Ти го давам писмово (отворено) за Мустафа Бајрактар, кој е сега везир во Истанбул, и ако за 40 дена не ми го донесеш ферманот, ќе го претворам градот во прав и пепел. Дотогаш ќе останам со моите луѓе и ќе чекам; во меѓувреме нареди им на твоите да не хранат со пита и пилешко. Разбра?“

[...] На денот кога завршуваше дадениот рок, Ибрахим, бесен што началникот го излажал, самиот излезе и сред улица го прободеше Хрис-

⁷⁶ Град на планината Балкан во средна Бугарија.

то Томов со копје. Тоа беше знак другите да почнат да ги убиваат христијаните, кои се беа заклучиле во своите куќи.

Стамболски, стр. 28-30.

Во првите децении од XIX век, повеќемина воени водачи, некои од нив и во функција на даночници, ги ставиле османлиските вилаети под своја контрола, користејќи го тоа што централната власт, ослабена од војната со Русија и јаничарските востанија во Цариград, не можела да се наметне како сила. Иронично е што Мустафа Бајрактар, кој започнал како значаен ајан во северна Бугарија и станал Голем везир (1808), загинал во Цариград во ноември 1808, т.е. 5 месеци пред Ибрахим Куциот да му го испрати началникот на Казанлик.

Објаснете го навидум законскиот начин на ограбување кој го применил Ибрахим Куциот. Зошто просто не го нападнал и не го ограбил градот? Дали бил обичен разбојник или човек со политички стремежи? Кои биле разликите меѓу месните моќници и одметниците?

V-14. Низа катастрофи во приказот на бугарскиот учител Тодор од Пирдоп близу Софија (1815-1826)

Секој што го чита или слуша ова нека внимава и нека се чуди што Бог ни покажа со својот гнев во наше време, нешто што се нема случено уште од почетокот на светов. Во 1814 Бог испрати казна или чума од исток кон запад и половина народ изумре. И порано имало чуми, ама никогаш не покосиле толку многу луѓе. Оттогаш па сè до 1820, во време на владеењето на султанот Махмуд⁷⁷, ѓавол да го

⁷⁷ Махмуд II (1808–1839).

⁷⁸ Османлиска мерка за зафатнина со различна вредност во различните делови од Империјата, од 25 до 400 литри.

⁷⁹ Буквално, „влашки кнез“; не е јасно дали тука се мисли на Александар Ипсилантис, синот на некогашниот влашки кнез, кој го предводел грчкото востание против Турците, или се мисли на Тудор Владимиреску (1780–1821), водач на револуцијата во Влашка, во 1821.

земе, Бог ни даде мир [...] А во март 1821 пристигна еден ѓавол од Јанина по име Али-паша, кој се крена против Султанот. Султанот собра војска од околу 500 000 души да се борат против него, но не можеа да го поразат зашто тврдината му беше многу силна. Султанската војска долго време остана таму, запали многу градови и села, зароби и уби многумина христијани, поради што цената на брашно-то скокна на 60 гроша за кило⁷⁸. Поради ова, пак, се јави страшен глад кај сиромаштијата. Потоа, на 25 март, дојде уште еден ѓавол во Влашка – Влав-бег⁷⁹, кој собра војска и тргна да беснее и да пљачкосува по селата. Тогаш од сите делови на европска Турција [Румелија] пристигнаа војски за да се борат со него и се биеја многу. И запалија многу села по должината на Дунав и го убиваа и го заробуваа народот.

Потоа Султанот, ѓавол да го земе, издаде наредба и патријархот Григориј Непиташ го извлечкаа од црква сред служба и го обесија на втор ден Велигден. Многумина умреа на овој ден, некои обесени, други заклани: 21 владика, па монаси, свештеници, ѓакони. Потоа почнаа да убиваат христијани. Само Господ знае колкумина; имаше доста Бугари, многу Грци и Албанци [Арнаути] – сите испоубиени во Истанбул. А жените и децата ги давеа во морето.

Потоа војската излезе од Истанбул и замина за Мореја, каде што испотепа многумина по селата. Граѓаните на Мореја се обидоа да избегаат на море и се заградија на еден остров, но многумина [...] загинаа.

Георгиева, Цанев, стр. 356-357.

Што мислите за објаснувањето што го нуди Тодор од Пирдоп за различните катастрофи од почетокот на XIX век. Дали се согласувате со него?

